АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ӘКІМДІГІ
ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ
АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ, МҰРАҒАТТАР ЖӘНЕ
ҚҰЖАТТАМА БАСҚАРМАСЫ
Қ. ЖҰБАНОВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ӨҢІРЛІК МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ
АҚТӨБЕ ОБЛЫСТЫҚ ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МУЗЕЙІ

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ 550 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН «ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ ДАМУЫ: ДӘУІР, ОҚИҒАЛАР ЖӘНЕ ТҰЛҒАЛАР» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «РАЗВИТИЕ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА: ЭПОХА, СОБЫТИЯ И ЛИЧНОСТИ», ПОСВЯЩЕННОЙ 550 ЛЕТИЮ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА

Ақтөбе 2015

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ӘКІМДІГІ
ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ
АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ, МҰРАҒАТТАР ЖӘНЕ ҚҰЖАТТАМА БАСҚАРМАСЫ
Қ. ЖҰБАНОВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ӨҢІРЛІК МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ
АҚТӨБЕ ОБЛЫСТЫҚ ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МУЗЕЙІ

АКИМАТ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ И ЭТНОЛОГИИ ИМ.Ч.Ч. ВАЛИХАНОВА КН МОН РК
УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ,АРХИВОВ И ДОКУМЕНТАЦИИ АКТЮБИНСКОЕ ОБЛАСТНОЕ
АКТЮБИНСКИЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. К. ЖУБАНОВА
АКТЮБИНСКИЙ ОБЛАСТНОЙ ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ МУЗЕЙ

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ 550 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН «ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ ДАМУЫ: ДӘУІР, ОҚИҒАЛАР ЖӘНЕ ТҰЛҒАЛАР» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ

(1 қазан 2015 жыл)

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «РАЗВИТИЕ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА: ЭПОХА, СОБЫТИЯ И ЛИЧНОСТИ», ПОСВЯЩЕННОЙ 550 ЛЕТИЮ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА

(1 октября 2015 года)

Ақтөбе 2015

УДК 94(574)(045)
ББК 63.3(5Каз)
Р 17

Редакция алқасы:
С. Әжіғали, Р. Бекназаров, М. Дүйсенғали (жауапты редактор),
Н. Баиров, Ә. Шалманова, А. Уразова, В. Амелин, А. Максаткызы, Б. Шалабаев.

«Қазақ хандығының дамуы: дәуір, оқиғалар, тұлғалар»: Қазақ хандығынын 550 жылдығына арналған халықаралық ғылыми конференциясының материалдары. – Ақтөбе: М.Стиль, 2015. - 417 бет.

Жинақ Қазақ хандығынын 550 жылдығына арналған «Қазақ хандығының дамуы: дәуір, оқиғалар, тұлғалар» атты халықаралық ғылыми конференцияның материалдары негізінде дайындалған. Басылымда Батыс Қазақстан, көршілес мемлекеттердегі Қазақ хандығы тұсындағы ахуал, Арал-Каспий аймағының жалпы тарихи-мәдени маңызы, этно-мәдени және политогенездің күрделі мәселелерін сараптау, үлкен аумақтағы бақташы және басқа халықтардың мәдениетіндегі жалпылық және өзгешелік сипаттарды анықтау, аймақтың (архитектуралық, археологиялық, этнографиялық және т.б.) тұрақты ескерткіштерін жан-жақты терең зерттеу, далалық экспедициялардың жаңа нәтижелерін жариялау, ескерткіштерді қорғау мәселесі, жер байлығын пайдалану және экология мәдениеті, туризмді дамыту мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар Әбілқайыр ханның тағдыры, бабамыздың жерленген жері Ақтөбе облысының территориясында болғандығы жөнінде материалдар беріледі.

Басылым тарих, этнография, этнология, этноархеология, археология, ескерткіштану, этнолингвистика, туризм және өнертану саласындағы мамандарға, сондай-ақ көпшілік оқырмандарға арналған.

ISBN 978-601-7433-95-6

Редакционная коллегия:
С. Ажигали, Р. Бекназаров, М. Дуйсенгали (отвественный редактор),
Н. Баиров, А. Шалманова, А. Уразова, В. Амелин, А. Максаткызы, Б. Шалабаев.

«Развитие Казахского ханства: эпоха, события, личности»: Материалы международной научной конференции, посвященной 550-летию Казахского ханства. – М.Стиль, 2015. - 417 с.

Сборник подготовлен на основе материалов международной конференции «Развитие Казахского ханства: эпоха, события, личности», посвященной 550-летию Казахского ханства. В издании рассматриваются общая этно-культурная значимость Арало-Каспийского региона, положение приграничных государств, Западного Казахстана в период Казахского ханства, анализ проблемных вопросов этно-, культуро- и политогенеза, выявление общего и особенного в культуре скотоводческих и др. народов, углубленное всестороннее исследование исследование недвижимых памятников региона (архитектурных, археологических,этнографических и др.), обнародование результатов новейших полевых исследований, проблемы охраны памятников, экология культуры и разработка недр, развитие туризма. А также публикуются материалы о жизни и месте захоронения Абулхаир хана на территории Актюбинской области.

Издание рассчитано на как на специалистов истории, этнографии, этнологии, этноархеологии, археологии, памятниковедения, этнолингвистики, туризма и искусствоведения, так и на широкий круг читателей.

УДК 94(574)(045)
ББК 63.3(5Каз)
Р 17

© ГККП «Актюбинский областной историко-краеведческий музей», Актобе, 2015

Тәуелсіздік қазақ халқының өшкенін жандырып, өлгенін тірілтті... Тәуелсіздікпен бірге оралып, ұрпағына ұланғайыр қоныс қалдырған батыр бабаларымыздың биік рухы қазақтардың, әсіресе, жаңа буынының арасында аса зор патриоттық өрлеу туғызып, ұлт тарихына деген мақтаныш сезімін ұялатты.

Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы
Н.Ә.Назарбаев

(Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың
Қазақ хандығының 550 жылдығына
арналған салтанатты жиында сөйлеген сөзінен)

Құрметті ханымдар мен мырзалар!

Конференцияға қатысушы қонақтар!

Қазақ хандығының 550 жылдығы! Елбасының қолдауымен тарих сахнасынан әділ бағасын алған осы бір қасиетті мерейтойдың Республика көлемінде ерекше аталып өтуінің саяси және тарихи маңызы зор. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаев Астана қаласында өткен Қазақ хандығының 550 жылдығына арналған салтанатты жиында сөйлеген сөзінде «Қазақ хандығының 550 жылдық ұлан-асыр тойын өткізудің өзінің ерекше себептері бар... Бүгінгі той, ең алдымен, батыр бабаларымыздың биік рухына тағзым ету және тағдырдың сан алуан қиындықтарынан сүрінбей өткен ата тарихынан тағылым алу үшін өткізіліп отыр» деген болатын.

Көп қырлы зерттеулерді негізге алып, бүгін сіздер қатысып отырған халықаралық ғылыми конференцияның басты мақсаты – Қазақ хандығының 550 жылдығы және осы тақырыпта Арал-Каспий аймағының Евразия тарихы мен мәдениетінде ерекше маңыздылығын көрсету. Сол XV ғасырда-ақ Батыс Қазақстан территориясын мекен еткен тайпалар мен халықтар қазақ халқы тарихының маңызды бөлігі, Еуропа мен Азияның тарихи желісінде орналасқан үлкен аймақ құрлықтың этно және мәдени дамуында, саяси тарихында айрықша рөл атқарды. Арал-Каспий аймағымен көшпенділіктің орнауы, далалық белдеудегі мал шаруашылығының арнайы дамуы ірі этносаяси бірлестіктердің ордалар мен мемлекеттердің өрлеуі мен құлауы; массагеттік Тұран, оғыз ябғуларының мемлекеті, Ноғай ордасы үлкен саяси-әкімшілік орталықтардың, қалалардың тарихы, көз тартарлық мемориалдық-ғұрыптық ескерткіштердің үлкен тобының қалыптасуы және т.б. байланысты. Қазіргі таңда мемлекетіміздің тәуелсіздігіне 24 жыл қарсаңында аса маңызды ғылыми және практикалық жүргізілген жұмыстарды қорытындылап, алға қойылған мақсаттарды айқындап, Ақтөбе өңірі, Арал-Каспийдің саналуан тарихи-мәдени мұраларын зерттеуші мамандардың, қоғамтанушы ғалымдардың басын қосу үшін «Қазақ хандығының дамуы: дәуір, оқиғалар, тұлғалар» халықаралық ғылыми конференциясын өткізуді жөн көрдік. Әрине, осы конференцияда қарастырылатын басты сұрақтарының бірі – Әбілқайыр ханның тарихи тағдыры. Қазақстанның саяси тарихында Әбілқайыр ханның рөлі сөзсіз орасан зор және де әлі күнге дейін ол өз саяси маңызы мен өзектілігін жоғалтқан жоқ, сондықтан оның есімін тарихымызда сақтау әр Қазақстан азаматының, соның ішінде ақтөбеліктердің борышы деп есептеймін. Соңғы 20 жылда профессор С.Е. Әжіғалидің жетекшілігімен жүргізілген кешенді зерттеулердің нәтижесінде әйгілі қолбасшы, мәмілегер, хан Әбілқайыр Ақтөбе облысының аумағындағы «Хан моласы» қорымында жерленгендігі дәлелденді.

Өлкенің бай мұнай-газ көздерін жедел игеріп жатқан уақытта Арал-Каспий аймағының бай тарихи-мәдениет мұраларын зерделеп келешек ұрпаққа сақтау жолында ғылыми зерттеулерді кеңейтіп, тереңдете беруде конференция аясында өткен «Қазақ хандығы және оның қазақ халқының тарихы мен мәдениетіндегі ролі» атты симпозиумның ерекше рөл атқаратынын ерекше айтуға болады.

Конференцияға жиналған барша қауым, Сіздерді Қазақ хандығының 550 жылдық торқалы тойымен құттықтаймын, жұмыстарыңызға жетістіктер мен табыстар тілеймін!

Бердібек Машбекұлы Сапарбаев
Ақтөбе облысының әкімі

Содержание

Алғы сөз 4
Ажигали С.Е. Как была найдена могила Абулхаир-хана 5

Секция 1. История

Айталы А.Ә. Тарихқа Еуразиялық көзқарас және Әбілқайыр хан тағдыры.. 12
Арынова Д.С. Қазақ хандығының тарихындағы датқалардың рөлі.. 16
Атығаев Н.Ә. Казахское ханство в системе международных отношений Евразии.. 20
Байгабатова Н.К. Истоки Казахской государственности и идея «Мәңгілік Ел».. 28
Байболов Б.Қ. Түркістанда жерленген хандардың тарихи жырларды көрінісі.. 31
Байшов Б.Б., Диханова Б.Ж. К.Қасымұлының ұлт-азаттық қозғалысын
бағалаудағы қазіргі Қазақ тарихнамасындағы әдістемелік бетбұрыс.. 39
Батырашева А. Бөкей хандығының Қазақстанның саяси-әкімшілік жүйесіндегі орны.. 44
Байдосов Д.З. Табын Бөкенбай-Қазақ халқының каһарман батыры.. 47
Бегимбаева Ж.С. Становление Казахской государственности как актуальная
проблема научных исследований общества изучения Казахстана в 20-е годы XX века.. 51
Бимендиев А.Ш. К открытию новых портретных изображений казахских
ханов Абулхаира и Ералы работы художника Джона Касла, хранящихся
в фондах Третьяковской галереи и Русского музея.. 55
Дербісәлі Ә. Қазақ хандығы жайлы шығыс тілдеріндегі деректер.. 68
**Джансугурова Л.Б., Бекманов Б.О., Красоткин Е.В., Мусралина Л.З.,
Хусаинова Э.М.** В поисках могилы Абулхаир хана: Результаты
генетических исследований.. 74
Әлімбай Н. Дәстүрлі Қазақ қоғамындағы хан билігі институтына
тікелей қатысты негізгі ұғымдар жөнінде.. 80
Ерофеева И.В. Неустрашимый сардар и воитель за веру
(новые штрихи к историческому портрету хана Абулхаира).. 96
Ертемиров А.С. Ел тірегі - ер Есет.. 101
Ескалиев С.А. Хандық дәуірдегі батырлар қызметін зерттеудің өзекті мәселелері.. 105
Есполова Э.М. Сведения о средневековом Казахстане в трудах европейских
путешественников: Плано Карпини, Гильома де Рубрука и Марко Поло.. 109
Жумаганбетов Т.С. Формирование Казахской государственности.
Проблематика научной темы.. 112
Жұмабеков Ә.Ә. Көшпелілердің әскери және мемлекеттік рәміздері.. 115
Ибрагимова М.Ә. Түркістан өңіріндегі ортағасырлық оқу орындары
мен мешіт-медресе мәселелері.. 118
Исенов Ө.И. Кіші жүз қазақтарының қоныстары хақында (XVIII ғ.).. 122
Избасарова Г.Б. Казахские депутации в сценариях Российской имперской власти.. 127
Исмағұлов Ұ.Ш. XIX-XX ғ. Бас кезіндегі діни адамдардың қызметі тарихынан.. 131
Күзембаев Қ.Г. Хан сайлау (Хан көтеру).. 132
Кенжебекова Р.Н. Қазақ хандығы тарихындағы Дала конституциялары.. 136
Калыш А.Б. Казахские и узбекские родоплеменные группы
Туркестанского края XIX - начала XX вв.. 140
Каратаев Р.Г. Абулхаир-хан – выдающийся казахский полководец, защитник Отечества..... 144
Қыдыралин Ү. Әбілқайыр хан - ел қорғаны.. 150
Құрманбек Е.Ж. Әбілқайыр хан ұрпақтары.. 153
Молдашева С., Харипова Р. Қазақ хандығы - Қазақ халқының ұлттық
сипаттағы төл мемлекеті.. 155

Осихина А. Тарихи Астана-хан ордалы Сарайшық.. 159
Орынбаев М. Қазақ ханы Әбілқайыр.. 163
Айтбайұлы Ө. Хандықтың да тірегі алдаспан мен асыл сөз болған.. 165
Сдыков М.Н. Становление границ и территории Казахского ханства
в XV- XVI вв. (западное направление).. 168
Сейталина І.Б. Ақтөбе мұрағатының құрылу тарихынан.. 173
Сәрсембин Ү.Қ. Қазақ мемлекетінің тарихи кеңістігіндегі
қазақ батырларының феномені.. 176
Султангалиева Г.С. Диплом на дворянское достоинство султану:
региональная элита первой половины XIX в.. 180
Тасмагамбетов А.С. Преобразования хана Жангира в Букеевской Орде
в сфере религии: характер и особенности.. 184
Тайжанов А. Хандар тағылымы.. 187
Түменова Л.Е. Бөкей хандығындағы аграрлық қатынастардың тарихи тағылымдары............ 198
Уайсова Ш.Н. Бөкей Ордасындағы Исатай бастаған қозғалыстың тарихнамасы.................. 201
Үсенбаева Г.Ж. Абылай ханның дипломатиялық іс-әрекеттерінің іздері.. 204
Абдуллин М. Молотов-Риббентроп келісімдерінің зерттелу тарихынан.. 207
Аман Ә. Б. XX ғасырдың 50-80 жылдарындағы Қазақстанның
шетелдермен мәдени байланыстарының тарихы.. 210
Бегимбаева Ж.С., Дильмухамедова А.К. К историографий проблемы
национализма в мировой истории XX – начала XXI веков.. 214
Ғапибаева Ж.А. XX ғ.бас. Қазақстанда енгізілген әкімшілік реформа.. 216
Есетов Н.Е. XIX ғасырдың екінші жартысындағы орыс зерттеушілерінің
еңбектеріндегі қазақ қоғамындағы әлеуметтік құрылымы (тарихнамалық аспект)................. 220
Ержанов А.К. XX ғасырдың 50-шы жылдардағы Ақтөбе облысындағы химия
өндірісі кәсіпорындарының даму тарихынан (мұрағат материалдары негізінде)...................... 222
Исенов Ө.И., Тастекова Г.Б. Қазақстан мен Қытай мемлекеттері
арасындағы шекараларының айқындалуы.. 227
Қалыбаева А.Ж. Қазақстандағы 1920-1940 жылдардағы аграрлық
қатынастардың соғыстан кейінгі кезендегі зерттелуі.. 231

Секция 2. Археология. Этнография. Этноархеология. Архитектура. Этнолингвистика

Бекназаров Р.А. Опыт исследования мест захоронения исторических
личностей Казахстана: на примере «Хан моласы».. 236
Баиров Н.М., Olivier S.G. Pauwels. Возвращаясь к вопросу о серии ямных
погребений с панцирем черепах могильника Кумсай (Кырык оба).. 240
Баудиярова Қ.Б. Неке тұрақтылығын сақтаудағы отбасының қызметі.. 247
Беккулиева А.С. Әшекей бұйымдар атауларының этимологиясы.. 249
Дуйсенгали М.Н. Ранние кочевники Южного Приуралья: проблемы
происхождения и генезиса.. 253
Жоошбекова А.Р. Роль традиционных ремесел и промыслов в современной
хозяйственной жизни кыргызов Баткенской, Джалал-Абадской, Ошской областей
(на материалах этносоциологических исследований).. 257
Исаева Ә.И. Развод и его последствия.. 260
Кушкарова Г. Фразеологизмы как отражение отличительных
черт национального характера.. 264
Мамиров Т.Б., Мамедов А.М. Дюнные памятники каменного века в долине реки Уил........... 267
Орынбаева Г.У. Осуществление новой культурной политики, в казахском селе...................... 271
Орамах Ж. Бөкей ордасындағы мәдени өркениеттік.. 276

Сейткалиев М.К. Позднесарматское погребение с юга Актюбинской области........................ 283
Стасевич И.В. Традиционная культура казахов в Петербургской Кунсткамере: принципы формирования музейного собрания.. 289
Тұрарұлы А., Харипова Р. Қола айналар материалдық мәдениет пен салт-дәстүр субъектісі ретінде көрме экспозициясында.. 295
Турганбаева Л.Р. К вопросу о казахском домостроении XVIII-начала XX вв.............................. 297
Йегер Ф. Building Bridges.. 311
Шашенов Д.Т., Нурмаганбетов Е.Н. Қараганды облыстық тарихи-өлкетану музейінің археологиялық ізденістері (2013-2015 жж.).. 316
Эркинов А. Золотая колыбель – легенда из Дашти Кипчака.. 318
Аминов Б. Сравнительный анализ эпиграфических текстов периода Казахских, Узбекских ханств и Оттоманской империи... 326

Секция 3. Музееведение. Памятниковедение. Экология. Туризм

Абдуллина А.Г., Айдарова А.З. Туристік-рекреациялық ресурстарды классификациялаудың маңызы... 331
Айдарова А.З., Абдуллина А.Г. Қазақстан туризмін дамыту-ел болашағын жақсарту кепілі... 334
Айдарова А.З., Абдуллина А.Г. Тұлғаның дамуындағы мұражайдың ролі............................ 338
Айгужина С.У. Қамыстыбас көлінің туризмді дамытудағы маңызы мен ролі............................ 341
Альжанова О. Музейные ценности.. 344
Амирова М.О. Қазақстандағы тарих және сәулет ескерткіштері.. 348
Акпанбекова Г.Р. Құнды жәдігерлер көлеңкеде қалмасын.. 350
Акимов Т.Ш. Хан Ордасы және Хан тағы... 353
Байжігіт Ғ.Б. Қазақ хандығы тұсындағы жыраулар поэзиясы... 356
Бегимбаева Ж.С. Музеи Поволжья и Урала в изучении культуры кочевых народов Южного Урала во второй половине XIX века...................................... 360
Есіркепов Б.С. Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің этнографиялық коллекциясы... 365
Әбу А.Ж. Ұлттық музей көрмесіндегі көпшілік назарына ұсынылған теңгелер хақында...... 369
Әбденов А.Ж., Жансейітова Д.Т. Ақтөбе облысының тарихи-мәдени ескерткіштерінің туризмді дамытудағы ролі... 372
Кызылбаева А.Т. Музей и его роль в сохранении культурных ценностей............................. 375
Мерхайдарова Н.Н. Оценка возможностей проведения обзорных и тематических экскурсий в городе Актобе.. 378
Максатқызы А. Музей экспозициясын жасақтаудағы негізгі түсініктер мен әдістер................ 382
Нуркеева Л.С. Бала танымындағы музейдің ролі.. 385
Сарыбай А.С. «Атамұрадан» «Мәдени мұраға» дейін немесе Рысжан Ілиясқызы туралы үзік сыр.. 389
Тажбенова С.Б. Р.Сарсенова - педагог, общественный деятель, музеевед............................... 396
Тұяқбаев М. Түркістанда жерленген Әмірзада Әлижайлы деректер.. 399
Тұяқбаев М.Қ., Өсеров Т.О. Ортағасырлық Сығанақ қаласының орталық мешіті................ 405
Шумақова Г.Ж., Тлеумбет Д.Б. Географиядан кластан жұмыстарда мұражайдың ролі мен маңызы.. 411